

UPPSALA UNIVERSITET

Ekonomisk-historiska institutionen

Svagår i Piteå landsförsamling

1862-1872

B-uppsats HT 2016

Författare: Tobias Pahkamaa

Handledare: Dan Bäcklund

Abstract

I denna uppsats undersöks den demografiska utvecklingen i Piteå landsförsamling under åren 1862-1872. Detta för att få en kunskap om hur den ekonomiska krisen 1867-1868 påverkade folkmängd, födelsetal, dödstal och giftermålsfrekvens. Vidare undersöks hur olika socialgrupper påverkades med avseende på mortalitet och giftermålsfrekvens. Resultatet av undersökningen är att ekonomiska faktorer påverkar demografiska faktorer och att lägre socialgrupper tvingas anpassa sig i högre utsträckning.

Nyckelord: jordbruk, missväxt, svält, 1860-talet, Norrbotten, Piteå.

Innehållsförteckning

Abstract	2
1 Inledning.....	4
1.1 Syfte, frågeställningar och avgränsningar	6
1.2 Tidigare forskning: Från Malthus till Sen	7
1.2.1 Nelson och Voutilainen	8
1.2.2 Socialgrupp, sjukdomar och dödlighet.....	9
1.3 Metod och källmaterial.....	10
1.3.1 Demografiska faktorer.....	11
1.3.2 Socialgruppsindelning	11
1.3.3 Källmaterial.....	13
2 Svagår i Piteå landsförsamling 1862-1872.....	14
2.1 Skördeuppgifter 1864-1872.....	16
2.2 Befolkningsutveckling.....	19
2.3 Mortalitet.....	21
2.3.1 Dödsorsak.....	22
2.4 Giftermålsfrekvens	23
3 Demografisk utveckling i Piteå landsförsamling 1862-1872	26
3.1 Handelsutbyte och nödhjälp	27
4 Diskussion	29
5 Konklusion	31
Bilagor	32
Bilaga 1: Definitioner socialgrupp	32
Bilaga 2: Socialgruppsindelning	33
Tabell- och figurförteckning	35
Käll- och litteraturförteckning.....	36

1 Inledning

Inte sedan Ryssåret 1809 hade människorna i Pitebygdens kunnat åminna sig en vinter så kall, så karg och så lång. Endast de äldsta kunde våren 1867 erinra sig om farbarhet med häst och släde över älvarna ända in i juni månad. Vintern 1866-1867 var ingen vanlig vinter. Sommaren 1867 var den kortaste i mannaminne. Hösten 1867 övergick i vinter redan innan den hade börjat. Vintern 1867-1868 karaktäriserades av misär, hunger och svält.¹ Med dessa förutsättningar hade de norrländska bönderna inte haft någon chans att plöja sina åkrar den våren och någon vårsådd var det därför inte att tala om. I desperation skedde arbetet kring midsommar och det enda hopp som fanns var att det skulle gå an trots allt. ”Halshuggarnatten” ville annorlunda då den vandrade från norr till söder genom Norrland under juli, augusti och september och förvandlade böndernas sista hopp till förtvivlan med sin frost och med sin köld.² Året 1867-1868, som här i korta ordalag beskrivits, kom att leva kvar i den norrländska folksjälen som ”Ett satans år”.³ Det var kulmen av en rad missväxtår och en djup ekonomisk kris. Året 1867-1868 var det sista svältåret i Sverige.

Hur kunde missväxt och ekonomisk kris övergå i hungersnöd i 1860-talets Sverige? Sverige var ett samhälle i förändring, i övergången från agrar- till industrisamhälle. Det förutsägbara och stabila Bondesverige organiserat i bygemenskaper, med visst socialt skyddsnät var under upplösning och med övergångssamhället omdanades det svenska samhället i grunden med avseende på ekonomiska, sociala och demografiska faktorer.⁴ Med 1800-talets kraftiga befolkningstillväxt utmanades den samhällsorganisering, som tidigare varit rationell, av nya förutsättningar. Detta ledde till jordreformer och uppkomsten av en egendomslös socialgrupp vars utkomst saknade förutsägbarheten och stabiliteten som präglade agrarsamhället.⁵ Således var den kraftiga befolkningstillväxten en bidragande orsak till, och samtidigt en konsekvens av, de samhällsomdaningar som skedde under 1800-talet. R. Edvinsson menar att ekonomiska kriser måste placeras i sina institutionella och historiska kontexter för att kunna förstås.⁶ Av denna

¹ Axelsson, A. W., *Pitebygdens historia*, s. 168-169.

² Häger, O., Torell, C. & Villius, H., *Ett satans år*, s. 68-69.

³ *Ibid*, s. 120.

⁴ Sundin, J., ”Worlds we have lost and worlds we may regain: Two centuries of changes in the life course in Sweden”, *The History of the Family*, 4:1, 1999, s. 93-112.

⁵ Olsson, M. & Thomasson, J., ”Vad är en by och varför? Om den medeltida byns uppkomst och rationalitet”, *Scandia*, 67:1, 2008, 5-29.

⁶ Edvinsson, R., ”Major Recessions in Sweden 1850-2000: from pre-capitalist to modern types of crises”, *Scandinavian Journal of History*, 35:4, 2010, s. 403-426.

anledning måste den ekonomiska krisen 1867-1868 placeras i ett större sammanhang för att skapa en förståelse för dess konsekvenser på demografiska faktorer.

Sveriges sociala och ekonomiska utveckling under perioden 1720-1860 präglades av den stora folkökningen och expansionen inom jordbruket samt binäringar kopplade till jordbruket. Sveriges befolkning växte från 1,4 miljoner människor år 1720 till 3,8 miljoner människor år 1860. Innan industrialismens genombrott kunde jordbrukets binäringar samt bergs- och skogsbruk endast marginellt påverka människors sysselsättning. Av folkökningen skulle två miljoner människor komma att finna sin sysselsättning på landsbygden. De allra flesta av dessa fann sin sysselsättning inom jordbruket.⁷ Befolkningstillväxten orsakades primärt av födelseöverskott. Emigration, immigration och inrikes omflyttning var av så ringa betydelse att de inte påverkade befolkningsutvecklingen nationellt eller regionalt. Befolkningstillväxten var särskilt hög i norra Norrland.⁸ Norrbottens läns⁹ relativa andel av Sveriges befolkning steg från 0,9% år 1750 till 1,8% år 1860.¹⁰ Den sociala strukturen påverkades dels av befolkningsutvecklingen och dels av näringslivets möjligheter. En stark befolkningstillväxt på landsbygden måste leda till antingen en ökning av bönder eller en ökning av obesuttna. Där fortsatt hemmansklyvning och kolonisering var möjlig kunde en ökning av bönder ske, men där detta inte var möjligt måste befolkningstillväxten ske inom andra socialgrupper.¹¹ Decennierna som föregick 1860-talet skapade en särpräglad social struktur i Norrbotten med en hög andel obesuttna.¹²

Socialgrupper med osäkra utkomster kommer vara mer sårbara för ekonomiska kontraktioner. Detta gäller i synnerhet den egendomslösa grupp som växte i antal och betydelse i såväl Sverige som Finland under decennierna som föregick 1860-talet.¹³ R. Edvinsson har visat att den ekonomiska kontraktionen 1867-1868 var den kraftigaste i Sverige under 1800- och 1900-talen med en minskning av BNP om 10,6%.¹⁴ Nelson har undersökt hur Norrbotten påverkades av den ekonomiska krisen 1867-1868 utifrån ett svältperspektiv. Undersökningen baseras på människors

⁷ Utterström, G., *Jordbrukets Arbetare: levnadsvillkor och arbetsliv på landsbygden från frihetstiden till mitten av 1800-talet. D. 1*, s. 1.

⁸ Ibid, s. 3-5.

⁹ Hädanefter Norrbotten för Norrbottens län.

¹⁰ Utterström, G., a.a., s. 4.

¹¹ Ibid, s. 7-8.

¹² Ibid, s. 58.

¹³ Voutilainen, M., "Malthusian checks in pre-industrial Sweden and Finland: a comparative analysis of the demographic regimes", *Scandinavian Economic History Review*, 63:3, 2015, s. 235-259.

¹⁴ Edvinsson, R., a.a.

tillgång till livsmedel, det vill säga med missväxt och ekonomisk kontraktion minskar människors tillgång till livsmedel vilket leder till hungersnöd och i värsta fall svält.¹⁵ Nelson framhåller att Norrbotten är ett särskilt intressant studieobjekt, eftersom Norrbotten drabbades särskilt hårt, men också för att Norrbotten kan indelas i olika regioner och folkgrupper med olika villkor och möjligheter, vilket påverkade konsekvenserna av den ekonomiska krisen 1867-1868.¹⁶ I sin avhandling undersöker Nelson hela Norrbotten med speciellt fokus på tre olika områden: Råneå, Karl Gustav samt Arvidsjaur och Arjeplog. Detta för att inkludera perspektiv från de olika regionerna och folkgrupperna.¹⁷ Nelson konkluderar att det föreligger skillnader i konsekvenserna av den ekonomiska krisen mellan de undersökta församlingarna, regionerna och folkgrupperna.¹⁸ Med detta angreppssätt placerar Nelsons undersökning Norrbotten i en institutionell och historisk kontext, men utan fokus på hur den ekonomiska krisen påverkade olika socialgrupper.

Som Voutilainen framhåller kommer mindre utvecklade ekonomier att drabbas hårdare av missväxt och under de förutsättningarna är det människorna med lägst inkomster som drabbas hårdast.¹⁹ Eftersom den ekonomiska krisen 1867-1868 skapades av en missväxt som i huvudsak påverkade den primärt jordbrukande befolkningen är det av särskilt intresse att studera hur olika socialgrupper inom en sådan population påverkades. Av denna anledning har Piteå landsförsamling, som vid denna tid dominerades av jordbruket, valts som studieobjekt i denna undersökning.

1.1 Syfte, frågeställningar och avgränsningar

Syftet med denna undersökning är att genom deskriptiv statistik presentera och jämföra de demografiska konsekvenserna för olika socialgrupper inom Piteå landsförsamling under den ekonomiska krisen 1867-1868. För att placera den ekonomiska krisen 1867-1868 i ett vidare perspektiv kommer undersökningen omfatta åren 1862-1872.

- Hur utvecklades folkmängd, dödstal, födelsetal och giftermålsfrekvens i Piteå landsförsamling 1862-1872?

¹⁵ Nelson, M., *Bitter Bread: The Famine in Norrbotten 1867-68*, s.33-34.

¹⁶ Ibid, s. 39-47.

¹⁷ Ibid, s. 49-52.

¹⁸ Ibid, s. 115-116.

¹⁹ Voutilainen, M., a.a., 2015.

- Vilka skillnader fanns mellan socialgrupperna beträffande dödstal och giftermålsfrekvens, och hur påverkades de av den ekonomiska krisen 1867-1868?

1.2 Tidigare forskning: Från Malthus till Sen

Sen presenterade 1981 den teoribildning som blivit stilbildande inom forskning rörande svältkatastrofer inom olika vetenskapliga discipliner.²⁰ Gemensamt för Sen och senare forskning är en, i varierande utsträckning, utgångspunkt i och problematisering utifrån Malthus befolkningsteori. Enligt den var det agrara samhället ett självreglerande system med avseende på folkmängd. Denna teori vilar på två grundläggande antaganden:

1. Livsmedel är en förutsättning för allt mänskligt liv.
2. Människan kommer fortsätta föröka sig.

Malthus noterade att befolkningen tenderar att växa snabbare än livsmedelsproduktionen, varför det förr eller senare, i alla agrara samhällen måste ske en justering av folkmängden utifrån livsmedelsproduktionen. Malthus befolkningsteori hade ett högt förklaringsvärde för tiden innan den industriella revolutionen.²¹ Ravallion och Voutilainen menar att anpassningar och vidareutvecklingar av Malthus befolkningsteori – aggregerad tillgång till livsmedel – kom att dominera forskningsområdet svältkatastrofer fram till att Sen presenterade sin teoribildning.²²

Sen anser att teorier som definierar svältkatastrofer utifrån aggregerad tillgång till livsmedel endast kan ge en fragmentarisk bild av svältkatastrofer. Enligt Sen är den aggregerade tillgången till livsmedel irrelevant, eftersom svältkatastrofer handlar om att det finns människor som inte har tillgång till tillräckliga mängder livsmedel, det vill säga de som svälter. Istället fokuserar Sen på människors legala möjligheter att skaffa sig livsmedel och menar att svält uppstår när människor inte längre kan skaffa sig tillräckligt med livsmedel inom ett samhälles legala ramverk.²³ Ravallion menar, i linje med Sen, att svältkatastrofer inte kan förstås endast utifrån den chock som startar dem, utan måste sättas i större perspektiv där hela händelseförloppet beaktas.²⁴ Detta

²⁰ Sen, A., "Ingredients of famine analysis: Availability and Entitlements", *The Quarterly Journal of Economics*, Augusti, 1981, s. 433-464. Se t.ex. Nelson, M. a.a., s. 30; Ravallion, M., "Famines and Economics", *Journal of Economic Literature*, September, 1997, s. 1205-1242; Voutilainen, M., "Poverty, Inequality and the Finnish 1860s Famine", *Jyväskylä Studies in Humanities* 287, 2016.

²¹ Kragh, M., *De ekonomiska idéernas historia*, s. 102-107.

²² Ravallion, M., a.a.; Voutilainen, M., a.a., 2016.

²³ Sen, A., a.a.

²⁴ Ravallion, M., a.a.

leder tillbaka till Sens centrala koncept, att en svältkatastrof uppstår när människor inte längre kan tillskansa sig tillräckligt med livsmedel. Dessa minskningar i människors möjlighet att tillskansa sig livsmedel kan bero på exempelvis missväxt, ofrivillig arbetslöshet eller en hastig minskning av handelsutbytet.²⁵

1.2.1 Nelson och Voutilainen

Nelson diskuterar svältkatastrofen i Norrbotten 1867-1868 utifrån såväl den aggregerade tillgången till livsmedel som det legala ramverk som påverkar människors möjlighet att tillskansa sig livsmedel. Således inkorporerar Nelson delar av båda tidigare nämnda teoribildningar i den modell som används i undersökningen. Enligt Nelsons modell avgörs ett samhälles aggregerade tillgång till livsmedel av fem faktorer: natur och klimat, produktion, handel, nya källor eller mänskliga handlingar. Vidare beror fördelningen av livsmedel inom ett samhälle på nio faktorer: tillgångar, arbete, priser, anställningsmöjligheter, skatter, välfärdsprogram, moraliska begränsningar samt etniska och religiösa begränsningar.²⁶ Även Voutilainen framhåller det elementära i att inkorporera de två perspektiven, eftersom båda ger ingångar till förståelsen för varför svältkatastrofer uppstår samt hur de påverkar den svältande befolkningen.²⁷

Nelson konkluderar att den ekonomiska krisen 1867-1868 i Norrbotten inte var någon svält. Det var få som dog av svältrelaterade sjukdomar och att människor dog som en direkt konsekvens av svält var en myt.²⁸ Nelsons undersökning utgår från vad en svältkatastrof är, förutsättningarna för Norrbotten med avseende på demografiska, ekonomiska och sociala faktorer, kosthållning, nödhjälpskommitténs insatser, surrogatlivsmedel samt en konklusion om svältkatastrofen 1867-1868 utifrån det ramverk som ställts upp.²⁹ De demografiska faktorer Nelson studerar är födelsetal, dödstal, giftermålsfrekvens och emigration.³⁰

Voutilainen betonar att olika socialgrupper är utsatta för olika risker som utvecklas ur den sociala kontext de befinner sig i. Av denna anledning kommer olika socialgrupper påverkas på olika sätt av chocker som påverkar dels den aggregerade tillgången till livsmedel och dels individens möjlighet att tillskansa sig livsmedel inom samhällets legala ramverk. Voutilainen

²⁵ Sen, A., a.a.

²⁶ Nelson, M., a.a., s. 30-34.

²⁷ Voutilainen, M., a.a., 2016.

²⁸ Nelson, M., a.a., s. 174-175.

²⁹ Ibid, s. 165-174.

³⁰ Ibid, s. 70.

menar att tidigare forskning är för ospecifik – en chock kommer leda till individuella responser eftersom en chock inte påverkar alla individer på samma sätt.³¹

Voutilainens undersökning har sin utgångspunkt i den långsiktiga socioekonomiska utvecklingen som föranledde svältkatastroferna i Finland under 1860-talet. Undersökningen syftar till att kartlägga de sociala och ekonomiska processerna ansvariga för den ökade sårbarheten för de missväxter som föranledde svältkatastroferna. Voutilainen undersöker jordbrukets produktivitet, laga skifte och proletariseringen av landsbygden, fattigdom och social struktur samt inkomstskillnader. Konsekvenserna av svältkatastroferna var värre i Finland än i Sverige med avseende på bland annat de demografiska faktorerna födelse- och dödstal.³² Voutilainen menar att människor kommer att söka påverka det de kan påverka. Av denna anledning är Malthus preventiva kontrollmekanismer av högsta intresse – under svältförutsättningar kommer människor, i preventivt syfte, skjuta fram äktenskap och barnafödslar.³³ Utterström menar också att födelsetal och giftermålsfrekvens har följt ekonomiska fluktuationer i Sverige över tid.³⁴

1.2.2 Socialgrupp, sjukdomar och dödlighet

S. Edvinsson undersökte kopplingen mellan socialgrupp och dödlighet i Sundsvall under 1800-talet. Av undersökningen framgår att vittnesskildringar av ojämlikhet var överdrivna men att det fanns skillnader mellan socialgrupper. S. Edvinsson konkluderar att kulturella variabler, såsom livsstil och attityder, hade större påverkan på dödlighet än socialgruppstillhörighet.³⁵ Han framhåller att den hälsohistoriska forskningen har tomrum som behöver fyllas. Framförallt rörande utvecklingen i stad kontra landsbygd samt mellan socialgrupper. Detta eftersom utvecklingen kan antas vara annorlunda på landsbygden jämfört med i staden, samt att skillnader i dödlighet kan antas bero på socialgrupp.³⁶

S. Edvinsson framhåller att tidigare forskning som undersökt kopplingen mellan socialgrupp och dödlighet inte nått konsensus, varken i Sverige eller någon annanstans.³⁷ Enligt S. Edvinsson

³¹ Voutilainen, M., a.a., 2016.

³² Ibid.

³³ Voutilainen, M., a.a. 2015.

³⁴ Utterström, G., a.a., s. 23.

³⁵ Edvinsson, S., *Den osunda staden: sociala skillnader i dödlighet i 1800-talets Sundsvall*, s. 206-212.

³⁶ Ibid, s. 10.

³⁷ Ibid, s. 20.

förklarades skillnader i dödlighet snarare av kulturella variabler än av socialgrupp.³⁸ Ahlberger och Winberg exemplifierar detta genom att påvisa skillnader i spädbarnsdödlighet beroende på skillnader i amningsmönster.³⁹ I det fallet rör det sig om geografiska och kulturella skillnader och inte skillnader mellan socialgrupper. Således finns det ytterligare faktorer som påverkar dödlighet än socialgruppstillhörighet, däribland geografiska, kulturella eller religiösa skillnader. Det är dock inte omöjligt att det finns en koppling mellan exempelvis attityder och socialgruppstillhörighet. Därför kan inte socialgruppstillhörighet som gemensam faktor uteslutas när skillnader i dödlighet diskuteras.

1.3 Metod och källmaterial

Undersökningen i denna uppsats är deskriptiv och syftar till att bidra till kunskapen om hur ekonomiska kontraktioner påverkar olika socialgrupper. Mer precist är det en undersökning om hur de återkommande missväxterna och ekonomiska kontraktionerna 1862-1872 påverkade befolkningen i Piteå landsförsamling med avseende på demografiska faktorer. Det är en tvåstegsmetod. Dels undersöks förändringen i befolkningsutveckling, födelsetal, dödstal samt giftermålsfrekvens för hela befolkningen. Dels undersöks förändringen för olika socialgrupper gällande dödstal och giftermålsfrekvens. Detta görs dels för att ge en bild av utvecklingen i Piteå landsförsamling som helhet och dels för att djupare undersöka hur den ekonomiska krisen påverkade olika socialgrupper. Mortalitet är en direkt konsekvens av svält, medan giftermålsfrekvens är en indirekt faktor som påverkar födelsetalen. Lägre giftermålsfrekvens kan vara ett uttryck för medveten preventiv kontroll – en sorts familjeplanering. Av denna anledning är giftermålsfrekvensen central för att skapa en förståelse för hur den ekonomiska krisen påverkade de val människors gjorde. För att placera såväl undersökningen som studieobjektet i en vidare historisk och institutionell kontext kommer en bakgrund till Piteå landsförsamlings förutsättningar presenteras, där det primära är jordbrukets avkastning. Detta eftersom nästan alla människor i Piteå landsförsamling var sysselsatta inom eller direkt beroende av jordbruket.

Denna undersökning hade kunnat genomföras med ett fokus på andra faktorer än demografiska, exempelvis ekonomiska eller sociala. Vidare hade en annan indelning efter socialgrupp kunnat användas. Det är avvägningar som påverkar undersökningens riktning och resultat. Samtidigt

³⁸ Ibid, s. 206-212.

³⁹ Ahlberger, C. & Winberg, C., "Biologi, medvetet handlande och struktur", *Historisk tidsrift*, Nr 3, 1987, s. 357-381.

hade en annan avgränsning i tid och rum kunnat användas, där andra studieobjekt, studietider eller studiefokus kunnat användas. Exempelvis är det av intresse att studera nödhjälpskommitténs insatser eller förändringar i handelsutbytet. Med varje val följer också att något väljs bort. Förhoppningen är att vald metod och studieobjekt skall ge en bild av studieobjektet under studietiden som svarar mot undersökningens syfte.

1.3.1 Demografiska faktorer

De undersökta faktorerna är befolkningsutveckling, födelsetal, dödstal och giftermålsfrekvens med speciellt fokus på de två sistnämnda. Detta är i linje med Nelsons metod, med undantag för att emigration helt bortsetts från. Emigrationen, immigration och inrikes omflyttning vid tiden var av så ringa betydelse att de inte är av betydelse för undersökningen.⁴⁰ Befolkningsutvecklingen är central i denna studie, eftersom ekonomiska kontraktioner och svältkatastrofer antas påverka just befolkningsutvecklingen. Befolkningsutvecklingen påverkas direkt av födelsetal och dödstal. Födelsetal påverkas indirekt av giftermålsfrekvens. Dödstal påverkas främst av sjukdomar och epidemier. För att skapa en bakgrund och en djupare förståelse för skeendena under perioden 1862-1872 i Piteå landsförsamling ges även en bild av jordbrukets förutsättningar och utveckling under perioden.

1.3.2 Socialgruppsindelning

I enlighet med Utterström, görs en indelning utifrån hushåll där hushållets huvudperson avgör vilken hushållstyp, det vill säga vilken socialgrupp hela hushållet tillhör.⁴¹ Nelson gjorde i sin undersökning ingen uppdelning efter socialgrupp, medan S. Edvinsson gjorde en grov indelning i tre grupper: överklass, medelklass och arbetarklass utifrån marxistisk teori. S. Edvinssons indelning kan antas vara relevant för ett urbant studieobjekt såsom Sundsvall stad, men lämpar sig mindre väl för Piteå landsförsamling, vars befolkning primärt var sysselsatt inom jordbruket samt skogens binäringar.⁴² Av denna anledning har i denna undersökning en socialgruppsindelning gjorts utifrån Johanssons dito för Bygdeå Församling i Västerbotten.⁴³ Bygdeå Församling och Piteå landsförsamling delar i hög utsträckning förutsättningar. En modifikation av Johanssons indelning har gjorts för ytterligare anpassning till Piteå landsförsamling. Indelning i socialgrupper i denna undersökning ser således ut enligt följande:

⁴⁰ SCB: Summariska redogörelser för folkmängden 1865-1872.

⁴¹ Utterström, G., a.a., s. 48-55.

⁴² Edvinsson, S., a.a., s. 42-43.

⁴³ Johansson, E., *En studie i kvantitativa metoder av folkundervisningen i Bygdeå socken 1845-1873*, s. 52.

1. Ämbets- och tjänstemän m fl
2. Bönder
3. Nybyggare, landbönder och åbor
4. Hantverkare och arbetare
5. Soldater och torpare
6. Backstugu-, inhyses- och fattighjon
7. Drängar och pigor
8. Lappar⁴⁴
9. Övriga

Skillnaden mellan denna undersöknings indelning och Johanssons indelning ligger i att bönder inte kategoriserats efter mantal. Detta av praktiska skäl, då det förenklar datainsamlingen samt bearbetningen av densamma. Vidare har socialgruppen ”Lappar” tillförts eftersom det i Piteå landsförsamling finns en sådan socialgrupp.⁴⁵ Socialgruppen ”Övriga” har tillförts som en uppsamlingsgrupp för icke kategoriserbara individer, exempelvis änkor vars socialgruppstillhörighet inte kunnat fastställas. För en definition av socialgrupperna, se bilaga 1. För en definition av vilka yrkestitlar som sorteras under vilken socialgrupp, se bilaga 2.

Denna indelning i socialgrupper är en förenkling och det är möjligt att vissa individer placerats under en missvisande socialgrupp. Samtidigt kan det förekomma skillnader mellan olika individer inom olika socialgrupper. Detta bör inte vara något som påverkar undersökningen i någon större utsträckning. Vidare utgörs vissa grupper av för få individer, varför vissa resultat påverkas av små skillnader i till exempel dödlighet. Av denna anledning är främst de större socialgrupperna av intresse, det vill säga ”Bönder” och ”Backstugu-, inhyses- och fattighjon”. Dessa brister hade uppstått oavsett hur indelningen efter socialgrupp hade skett. Detta är i linje med Utterström som menade att dessa brister inte kommer påverka helheten.⁴⁶

⁴⁴ Lappar är en förlegad beteckning på samer. I denna uppsats förhåller jag mig konsekvent till källornas beteckning, varför lappar används och inte samer. Vidare rör det sig om en socialgrupp, vad som kallades sockenlappar, vilkas sysselsättning kunde variera. För en vidare definition, se bilaga 2.

⁴⁵ Socialgruppen ”Lappar” kan även analyseras som etnisk grupp men har i denna undersökning behandlats som socialgrupp utifrån förmodade livsmöjligheter. Gemensamma nämnare är, utöver etnicitet, livsmöjligheter. Se bilaga 2 för en vidare definition av socialgruppen ”Lappar”. Således är det även en etnisk grupp.

⁴⁶ Utterström, G., a.a., s. 34.

1.3.3 Källmaterial

Källmaterialet i denna undersökning utgörs primärt av kyrkoarkivet för Piteå landsförsamling. Utdrag ur Födelse- och dopböcker, Död – och begravningsböcker och Lysnings- och vigselböcker för perioden 1862-1872 har kompletterats med Statistiska Centralbyråns Summariska redogörelser för folkmängden för perioden 1865-1872 samt Folkräkningen 1870 för Piteå landsförsamling. Dessa källor är i vissa fall bristfälliga eller skadade, varför vissa observationer kan vara felaktiga. Eftersom befolkningen för Piteå landsförsamling varierat mellan 9114-13682 individer bör detta inte ha något avgörande utslag på undersökningens resultat. Undersökningen är således en totalundersökning.

Skördeuppgifterna för Pite socken innehåller dels uppgifter från Piteå landsförsamling och dels uppgifter från Älvsby församling. Älvsby församling är en utbrytning ur Piteå landsförsamling och i denna undersökning antas jordbrukets förutsättningar vara jämförbara i de båda församlingarna. Således kan skördeuppgifterna för Pite socken användas i undersökningen. De uppgifter som är lämnade till och presenterade av Hushållningssällskapen i årsberättelserna för åren 1865-1872 tycks innehålla felaktiga och motsägelsefulla uppgifter. Exempelvis har avkastningen för råg inom Pite socken för år 1869 angetts till 14 tunnor i den aggregerade statistiken, det vill säga ett korntal på endast 0,1, medan rågskörden för 1869 har beskrivits som god av representanter för Pite socken. Korntal är ett avkastningsmått som visar hur många enheter avkastning som erhållits per sådd enhet. Det vill säga, den som sått en potatis och erhållit fyra, har ett korntal för potatis om 4. Av denna anledning kompletteras de statistiska uppgifterna från Hushållningssällskapens årsberättelser med de skriftliga redogörelserna för skördarnas avkastning och förutsättningar från Norrbottens Hushållningssällskap.

2 Svagår i Piteå landsförsamling 1862-1872

Fram till mitten av 1800-talet ansågs Norrbotten vara tillbakasatt och utan utvecklingsmöjligheter. Det var också av denna anledning, tillsammans med det avlägsna läget och den dåligt utbyggda infrastrukturen, som Norrbotten länge utgjorde Sveriges absoluta periferi. Från mitten av 1800-talet började Norrbottens naturtillgångar, främst skog och malm, uppmärksammas.⁴⁷ Innan industrialiseringen tog fart var befolkningen i Norrbotten, likt merparten av Sverige, beroende av jordbruket för sin utkomst. Skogsavverkning, tjärbränning, pottasketillverkning, limkokning, salpeterberedning, jakt och fiske utgjorde de viktigaste binäringarna.⁴⁸ Norrbotten kan delas in i tre olika regioner utifrån de förutsättningar naturen gav till försörjning. I kustregionen var befolkningen vid den här tiden primärt sysselsatt inom jordbruket, medan en mer varierad sysselsättning förekommer i skogs- och fjällregionerna.⁴⁹ Enligt Norrbottens hushållningssällskap fanns vid 1860-talets början stora utvecklingsmöjligheter för såväl jordbruk som industri i Norrbotten, men 1860-talet kom att bli ihågkommet av andra anledningar.⁵⁰

Piteå landsförsamling är Norrbottens sydligaste region och gränsar till Västerbotten i söder.⁵¹ Under denna tid omgav Piteå landsförsamling Piteå stadsförsamling och sträckte sig från Bottenviken i öster till Arvidsjaur och Älvsby församlingar i väst, Nederluleå församling i norr och Skellefteå landsförsamling i söder. Bebyggelsen var i huvudsak lokaliserad vid kustområdena, vid älvdalarna samt kring Svensbyfjärden. I dessa områden fanns flertalet byar av olika storlekar, där centralorten Öjebyn var störst. I utmarkerna mot Arvidsjaur och Älvsbyn återfanns majoriteten av nybyggen. Inom Piteå landsförsamling bedrevs främst jordbruksproduktion av korn, råg och potatis, samt smör för avyttring. De viktigaste binäringarna var strömmingsfisket vid kusten och binäringar inom skogsbruket såsom skogsavverkning och tjärbränning.⁵²

⁴⁷ Hellström, P., *Norrbottens läns hushållningssällskaps femtiårsberättelse för åren 1850-1900*, s. 13.

⁴⁸ Bidrag till Sveriges officiella statistik. N) Jordbruk och boskapsskötsel. Hushållnings-sällskapens berättelser, 1865-1872.

⁴⁹ KB:s femårsberättelse för Norrbotten 1861-65.

⁵⁰ Hellström, P., a.a., s. 13.

⁵¹ Nelson, M., a.a., s. 40-41.

⁵² Bidrag till Sveriges officiella statistik. N) Jordbruk och boskapsskötsel. Hushållnings-sällskapens berättelser, 1865-1872.

Den sociala strukturen i Piteå landsförsamling visas i tabell 1 nedan. Som synes utgjordes en majoritet av befolkningen av människor som direkt eller indirekt var beroende av jordbruket för sin utkomst. Socialgrupp 1 är den grupp vars beroende av jordbruket varierar i högst utsträckning. Socialgrupp 2-3 samt 5-8 är direkt beroende av jordbruket. Socialgrupp 4 är delvis eller inte alls beroende av jordbruket. Socialgrupp 9 är en uppsamlingsgrupp och beroendet av jordbruket varierar likt socialgrupp 1. Socialgrupp 1-3 är besuttna i den mening att de helt eller delvis äger eller arrenderar sin jordbruksmark. Socialgrupp 4 är direkt anställda eller bedriver egen hantverksverksamhet. Socialgrupp 5 disponerar annans mark eller har sin utkomst via rotesystemet. Socialgrupp 6-7 är obesuttna, inhyses, arbetar hos annan eller lever av underhåll från fattigvården. Socialgrupp 8 har varierande utkomster från binäringar, mindre jordbruk och dylikt. Socialgrupp 9 är varierande och kan tillhöra alla socialgrupperna 1-8.

Tabell 1. Social struktur i Piteå landsförsamling 1870

Socialgrupp	Antal individer	Andel
1. Ämbets- och tjänstemän m fl	388	3,4
2. Bönder	4942	43,0
3. Nybyggare, landbönder och åbor	501	4,4
4. Hantverkare och arbetare	744	6,5
5. Soldater och torpare	802	7,0
6. Backstugu-, inhyses- och fattighjon	3377	29,4
7. Drängar och pigor	594	5,2
8. Lappar	68	0,6
9. Övriga	65	0,6
Summa	11481	100,0

Källa: Folkräkningen 1870 i Piteå landsförsamling

Som synes utgjordes befolkningen i Piteå landsförsamling år 1870 primärt av jordbrukande socialgrupper. Folkräkningar gjordes för varje årtionde och i denna undersökning har 1870 års folkräkning använts av praktiska skäl.⁵³ Den besuttna andelen uppgår till ungefär hälften medan hälften är obesuttna. Det är således stora skillnader i ägandet av produktionsfaktorer inom Piteå landsförsamling. Detta är i enlighet med Utterström, som anger att Norrbotten som helhet har en hög andel obesuttna i jämförelse med övriga delar av landet.

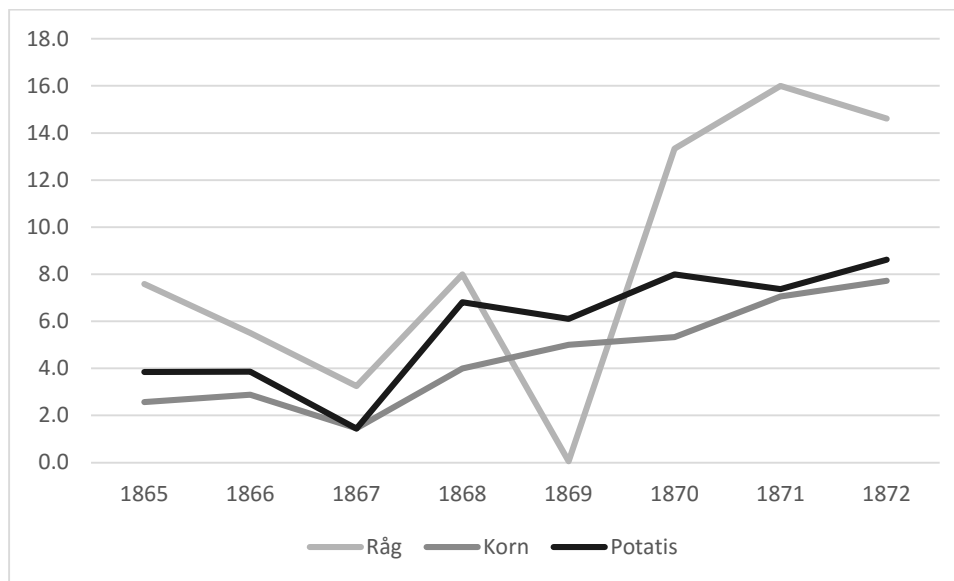
⁵³ 1870 års folkräkning är i bättre skick än 1860 års folkräkning för Piteå landsförsamling. Att bearbeta både 1860 och 1870 års folkräkningar hade varit att föredra men ligger utanför ramen för denna uppsats. Därför har jag valt att utgå från den sociala strukturen som återfinns i 1870 års folkräkning.

2.1 Skördeuppgifter 1864-1872

Norrbottnens Hushållningssällskap bildades för första gången 1814, men upplöstes redan 1824 innan det åter startade 1850. Från 1865 presenteras årligen Hushållningssällskapens årsberättelser. Uppgifter finns presenterade för varje län och för varje gille eller socken inom varje län. De uppgifter som är presenterade av Hushållningssällskapen för Pite socken för perioden 1865-1872, stämmer inte överens med de uppgifter som presenteras av representanterna för Pite socken inom Norrbottens Hushållningssällskap 1864-1872. I Hushållningssällskapens årsberättelser presenteras aggregerad statistik från och för alla socknar och gillen inom varje län, medan årsberättelsen för Pite socken är en redogörelse för jordbrukets avkastning och förutsättningar för det år som gått. Således består Hushållningssällskapens redogörelser av två olika källor. Dels presenterar centralorganisationen för Hushållningssällskapen aggregerad statistik för varje län. Dessa uppgifter erhålls via varje läns Hushållningssällskap. Dels redogör representanter för varje gille eller socken, i beskrivande ordalag, för skördens avkastning och förutsättningar för varje år. Det är dessa två källor som inte stämmer överens. Det finns skäl att reflektera över varför en sådan diskrepans existerar. Landshövding S. P. Bergman ger en ledtråd till varför den aggregerade statistiken kan ge en bild, medan de skriftliga återberättelserna av årsskörden kan ge en annan bild. Enligt denna fanns en utbredd misstänksamhet inom allmogen till insamlandet av skördeuppgifter eftersom allmogen befarade att detta kunde öka skattetrycket.⁵⁴ Det är sannolikt att det finns ytterligare omständigheter som gör att uppgifternas riktighet kan ifrågasättas. Det är också av denna anledning det i denna uppsats presenteras den aggregerade statistiken, årsberättelser från Pite socken samt uppgifter om priser på de huvudsakliga jordbruksprodukterna. Förhållandet mellan kvantitet och pris bör ge för handen att, när utbudet sjunker bör priset stiga förutsatt att efterfrågan inte sjunker.

⁵⁴ KB:s femårsberättelse för Norrbotten 1861-65.

Figur 1. Korntal för råg, korn och potatis i Piteå landsförsamling 1865-1872

Källa: BiSOS. N) Jordbruk och boskapsskötsel. Hushållnings-sällskapens berättelser, 1865-1872

Huvudgrödan i Piteå landsförsamling var korn under perioden 1862-1872, men även råg och potatis odlades i hög utsträckning. Figur 1 visar korntalen för korn, råg och potatis utan avdrag för utsädet. Skördeuppgifterna från Hushållningssällskapens årsberättelser kan uppfattas som motsägelsefulla – Svagåret 1868 visar på en bättre skörd än såväl 1865 som 1866. Det är inte omöjligt att det finns ett visst mått av fel i dessa uppgifter. Samtidigt visar riktningen i skördarnas avkastning på en nedåtgående trend från 1865-1869 med låga avkastningsmått, medan 1870-1872 visar på en uppåtgående trend för skördarnas avkastning. Från landshövding S.P. Bergman finns redogjort för svaga skördar för hela Norrbotten för tidsperioden 1861-1865 samt 1866-69.⁵⁵

De skriftliga årsredogörelserna för Pite socken 1864-1872 anger att under normala förutsättningar sker vårsådden mellan 25 maj och 7 juni emedan höstsådden sker mellan 29 juli och 10 augusti. Skördetiden varierar från mitten av augusti till mitten av september.⁵⁶ För åren 1865, 1866 och 1868 anges missväxt eller närapå missväxt. För åren 1867 och 1869 anges ytterst tunna skördar. Perioden 1865-1869 karaktäriseras av sällsynt dålig avkastning inom jordbruket. För Åren 1870-1872 uppges goda skördar. Detta stämmer väl överens med det mönster som återfinns i Hushållningssällskapens Årsberättelser 1865-1872. Samtidigt bör poängteras att de

⁵⁵ KB:s femårsberättelse för Norrbotten 1861-65, 1865-1870.

⁵⁶ Norrbottens Läns Kongl. Hushållningssällskaps Handlingar, 1864.

skriftliga årsredogörelserna ger en dystrare bild av jordbrukets förutsättningar och avkastning under perioden. Skördens avkastning och förutsättningar beskrevs enligt följande för år 1868:

Mer än sorgligt är deremot att wända tanken till årets skörd, till frukten av jordbrukarens arbete för sin och de sinas bergning och uppehälle. Den så owanligt sent inträffande såningstiden, i följd hwaraf största delen av wårsådden egde rum först efter midsommar måste ingifwa fruktan därför att hösten icke skulle räcka till för skördens mognad, hwilken fruktan ock i den sorgligaste grad besannats. I avseende till den stora förstörelse frostens åstadkommit på den till mognad icke komna grödan anses... [...] Påtagligt är att en sådan brist omöjligen kan fyllas och större delen deraf måste ersättas genom nödbrödsämnen.⁵⁷

I Pite socken presenteras priserna för korn, råg och potatis för 1864 och 1868. År 1864 är priset för en tunna råg 15 rdr, en tunna korn 12 rdr och en tunna potatis 4 rdr medan priset för samma varor år 1868 anges vara för en tunna råg 36-38 rdr, korn 32-34 rdr samtidigt som potatis inte fanns tillgängligt för försäljning.⁵⁸ I årsberättelsen för Pite socken beskrivs prisförändringarna för huvudgrödorna (inklusive smör) som följande:

En flygtig blick på dessa priser wisar det i sådana tider som dessa wanliga men ogynsamma förhållandet, att de artiklar som för lifsuppehållet äro närmast nödwändiga och måste köpas stå högt i pris, under det att hwad som kan avyttras betydligt sjunker.⁵⁹

Sammanfattningsvis kan sägas att perioden 1862-1872 karaktäriseras av tre perioder. 1862-1864 karaktäriseras av dåliga skördar och sämre konjunkturer för binäringar, framförallt inom skogsnäringen. Perioden 1865-1869 karaktäriseras av kris – missväxt och tunna skördar, stigande priser på de livsnödvändiga grödorna korn, råg och potatis samtidigt som priset på smör sjönk. Samtidigt karaktäriseras åren 1865-69 av dåliga konjunkturer för binäringar inom skogsbruket. 1870-72 karaktäriseras av stigande avkastning inom jordbruket och bättre tider för den jordbrukande befolkningen. Under 1870-72 sker också ett kraftigt uppsving för skogsindustrin med bland annat anläggningen av två nya ångsågar.⁶⁰

⁵⁷ Norrbottens Läns Kongl. Hushållningssällskaps Handlingar, 1868.

⁵⁸ Norrbottens Läns Kongl. Hushållningssällskaps Handlingar, 1868.

⁵⁹ Norrbottens Läns Kongl. Hushållningssällskaps Handlingar, 1868.

⁶⁰ Norrbottens Läns Kongl. Hushållningssällskaps Handlingar, 1864-1872.

2.2 Befolkningsutveckling

Tabell 2. Folkmängd Piteå landsförsamling 1850-1880

År	Folkmängd
1850	9114
1860	10451
1870	11638
1880	13682

Källa: BiSOS. A) Befolkningsstatistik. Statistiska Centralbyråns underdåniga berättelse, 1880

Befolkningen i Piteå landsförsamling var i hög utsträckning sysselsatta inom jordbruket eller inom binäringar kopplade till jordbruket. Således kom jordbrukets avkastning att påverka alla socialgrupper. Samtidigt kännetecknas 1860-talet även av en generell lågkonjunktur för skogens binäringar.⁶¹ Den absoluta folkmängden växte kontinuerligt under perioden 1850-1880, från 9114 människor till 13682.

Tabell 3. Befolkningsutveckling i Piteå landsförsamling 1850-1880

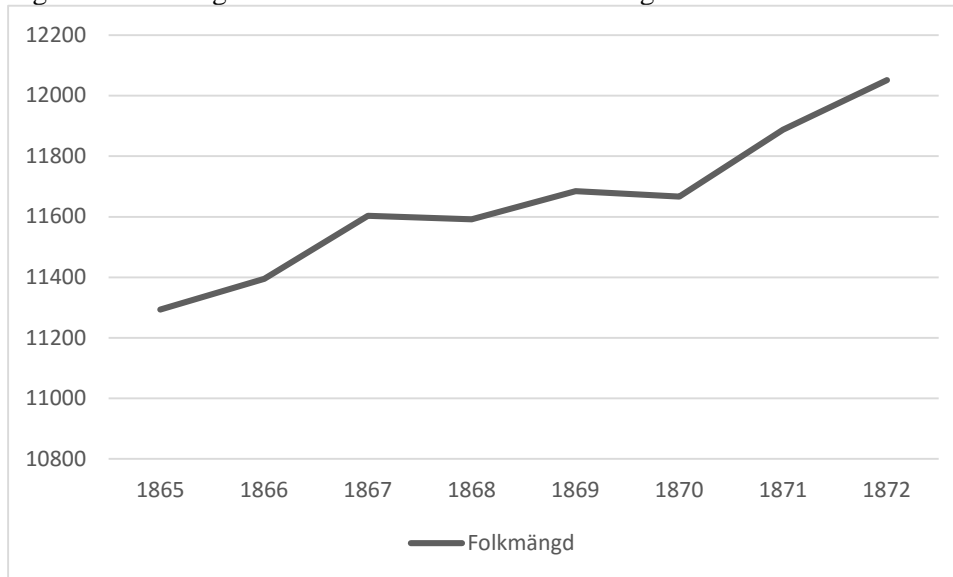
Årtionde	Genomsnittlig årlig befolkningstillväxt
1850-1860	1,38%
1860-1870	1,08%
1870-1880	1,63%
1850-1880	1,36%

Källa: BiSOS. A) Befolkningsstatistik. Statistiska Centralbyråns underdåniga berättelse, 1880

Som synes karaktäriserades den längre tidsperioden 1850-1880 av en genomsnittlig årlig befolkningstillväxt om 1,36%. Decennierna 1850-1860 samt 1870-1880 karaktäriseras av en högre årlig befolkningstillväxt än decenniet 1860-1870. Decenniet 1860-1870 utgör ett trendbrott i en längre period av snabb folkökning.

⁶¹ KB:s femårsberättelse för Norrbotten 1861-65, 1865-1870.

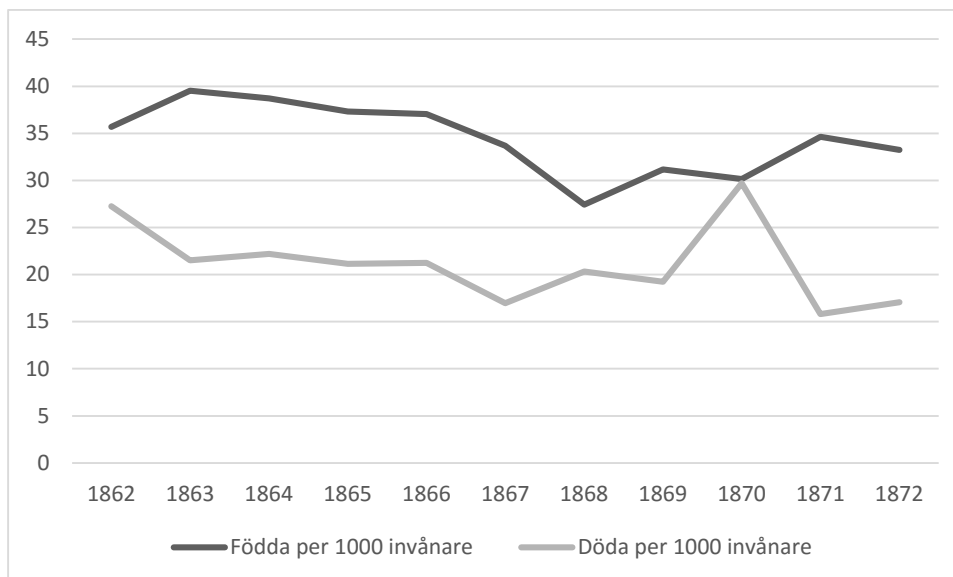
Figur 2. Folkmängd 1865-1872 i Piteå landsförsamling

Källa: SCB: Sammariska redogörelser för folkmängden 1865-1872

För åren 1865-1872 sker en inbromsning av befolkningstillväxten under åren 1867-1870. Det är framförallt, men inte endast, denna inbromsning som leder till att 1860-talet karaktäriseras av generellt lägre befolkningstillväxt än föregående och efterföljande decennier. Dessa år av långsammare folkökning sammanfaller i hög grad med de åren med den sämsta ekonomiska utvecklingen under 1860-talet.

Figur 3. Födelse- och dödstal per 1000 invånare i Piteå landsförsamling 1862-1872

Källa: Utdrag ur Födelse- och dopbok 1861-1874 samt Död- och begravningsbok 1861-1876 för Piteå landsförsamling

I figur 3 visas födelse- och dödstal per 1000 invånare. Av figur 3 framgår att dödstalen inte överstiger födelsetalen för Piteå landsförsamling under perioden 1862-1872. Detta bekräftar Utterströms påstående om att befolkningsutvecklingen primärt skapades av högre födelsetal än dödstal. Figur 3 visar också att dödstalen är högre 1862 och 1870, medan övriga år ligger inom ett intervall kring 20 döda per 1000 invånare. Födelsetalen, å andra sidan, visar en nedåtgående trend från 1863 till 1868. Detta är en indikation på att födelsetalen sjunker som en preventiv åtgärd skapad av sämre ekonomiska förutsättningar. För perioden 1867-1869 möter kurvorna varandra det vill säga den naturliga befolkningsutvecklingen är lägre än under perioden i övrigt med undantag för år 1870.

2.3 Mortalitet

Tabell 4. Dödstal per 1000 invånare per socialgrupp i Piteå landsförsamling 1862-1872

Socialgrupp	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872
1. Ämbets- och tjänstemän m fl	15	28	18	26	21	13	46	15	52	23	21
2. Bönder	23	22	21	21	21	18	17	18	25	15	17
3. Nybyggare, landbönder och åbor	10	2	16	12	16	10	20	16	22	12	18
4. Hantverkare och arbetare	27	5	17	24	23	13	24	24	26	17	22
5. Soldater och torpare	39	35	30	27	27	20	20	26	37	21	14
6. Backstugu-, inhyses- och fattighjon	22	16	20	18	18	17	18	18	37	15	17
7. Drängar och pigor	39	20	34	19	29	15	30	27	24	20	24
8. Lappar	132	74	59	88	44	44	88	59	59	29	59
9. Övriga	31	31	15	31	0	0	31	0	0	0	0
Summa	27	22	22	21	21	17	20	19	30	16	17

Källa: Utdrag ur Död- och begravningsbok 1861-1874 för Piteå landsförsamling

Mortaliteten är här räknad som antalet avlidna inom varje socialgrupp per tusen invånare för varje socialgrupp. Mortaliteten uppvisar för åren 1862 och 1870 högre värden som avviker från trenden för övriga år. Mortaliteten är lägre åren 1871 och 1872 än åren 1863-1869. Detta följer samma mönster som skördarnas avkastning med undantag för 1870. Dödstalen är högst för år 1870. Mortaliteten uppvisar paradoxalt ingen topp under något av svagåren 1867 och 1868.

Mortaliteten uppdelad efter socialgrupp visar generellt högre dödstal bland de lägre socialgrupperna. De mindre socialgrupperna (1, 8 och 9) uppvisar större variation som kan förklaras av färre individer i varje grupp, varför små variationer i dödlighet får större utslag i mortalitet per 1000 invånare. För "Ämbets- och tjänstemän m fl" ligger mortaliteten kring 20

dödsfall per 1000 invånare med undantag för år 1868 och 1870. Dessa skillnader kan bero på små variationer i dödlighet, men följer den generella trenden. "Bönder" är den socialgrupp som uppvisar minst variation och där utvecklingen i stort följer den generella trenden med högst värden år 1862 och år 1870. "Nybyggare, landbönder och åbor" är en mindre grupp där enskilda observationer kan ha större påverkan, men som ändå (bortsett från 1863) följer den generella trenden. De tre första grupperna befinner sig inom samma mortalitetsintervall. "Hantverkare och arbetare" har högre mortalitet än övriga grupper men följer i övrigt det generella mönstret. Detsamma gäller "Soldater och torpare". "Backstugu-, inhyses- och fattighjon" befinner sig inom samma intervall som socialgrupp 1-3, med undantag för år 1870 där dödligheten når en topp som är markant högre än övriga år. "Drängar och pigor" uppvisar liknande mortalitetsmönster som "Bönder", men med generellt högre mortalitet. "Lappar" har generellt sett en markant högre dödlighet med högre variation, men här är variationen större från år till år, antagligen helt beroende på gruppens ringa antal. Socialgruppen "Övriga" kan bortses från eftersom de återfinns inom alla tidigare nämnda grupper.

2.3.1 Dödsorsak

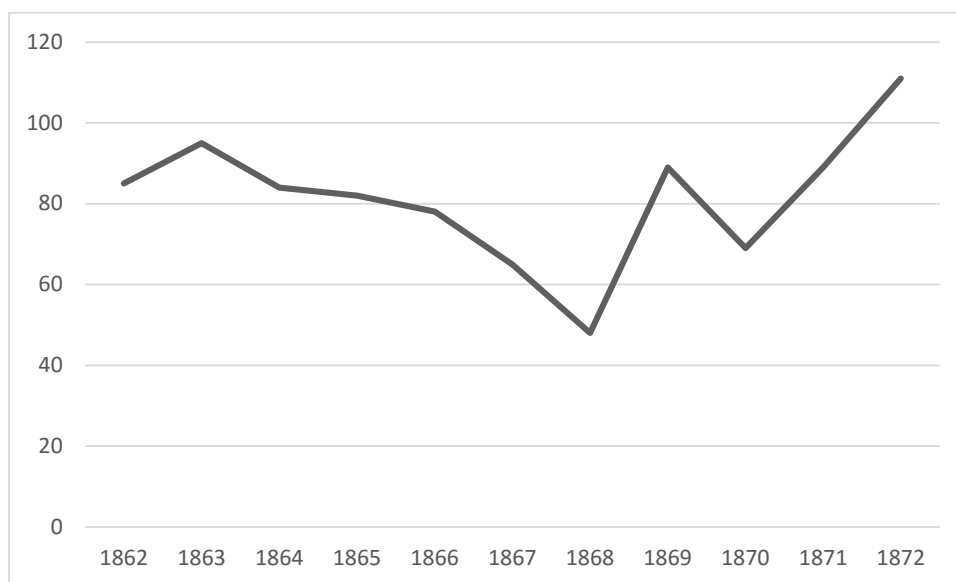
Dödsorsakerna uppges för mellan 8% och 35% av dödsfallen under tidsperioden 1862-1872. Primärt tycks variationerna i dödlighet bero på sjukdomar och då främst epidemier. I likhet med Nelson finns i denna undersökning inte några dödsfall som direkt beror på svält. Huruvida epidemierna kan härledas till svält eller en drastisk minskning av näringsintaget är inte helt enkelt att avgöra. De epidemier som härjat i Piteå landsförsamling 1862-1872 är kikhosta (1862), mässling (1863), strypsjuka (1863), lungsot (1870) och scharlakansfeber (1870). Av de epidemier som härjat är det endast strypsjuka och scharlakansfeber som noterats vid över 30 av dödsfallen för ett enskilt år. Scharlakansfeber epidemin i Piteå landsförsamling skördade 74 offer år 1870. I Nelsons undersökning noterades samma sjukdomar som i denna undersökning och Nelson konkluderade att dödsfall som en indirekt konsekvens av svält var sällsynt. Av den anledningen förklaras också stora delar av, men inte hela, variationen i dödstal av olika epidemier. I S. Edvinssons diskussion rörande variationer i dödlighet och dödsorsaker är epidemiska cykler centralt, det vill säga att epidemier går i cykler. Dessa cyklers påverkan på mortalitet sjönk drastiskt i och med industrialismen och utvecklingen av medicin och sjukvård.⁶²

⁶² Edvinsson, S., a.a., s. 15.

Det finns en viss osäkerhet i dessa uppgifter eftersom kunskapen om olika sjukdomar, klassificeringen av dem samt att den praktiska sjukvården inte var tillräckligt utvecklad för att kunna säkerställa dödsorsaker. Denna problematik har diskuterats av såväl S. Edvinsson som Nelson, som både konkluderat att det i sig inte är ett problem eftersom förekomsten av epidemier framgår tillräckligt väl samt att det är dessa epidemier som orsakat merparten av variationen i dödlighet.⁶³

2.4 Giftermålsfrekvens

Figur 4. Giftermålsfrekvens i Piteå landsförsamling 1862-1872

Källa: Lysnings- och vigselbok 1861-1879 Piteå landsförsamling

Det är i giftermålsfrekvensen de tydligaste indikationerna på en djup ekonomisk kris framgår. Detta kan förklaras av att giftermålsfrekvensen i hög utsträckning kan planeras av enskilda individer. I sämre tider var det möjligt att skjuta fram ett framtida äktenskap. Av kulturella och religiösa orsaker var det inte accepterat att skjuta på giftermål, exempelvis om kvinnan redan var havande. Giftermålsfrekvensen sjunker från 1863-1868 för att från 1869-1872 åter stiga och dessutom nå nivåer över 1862 års notering.

⁶³ Nelson, M., a.a., s. 105; Edvinsson, S., a.a., s. 22.

Tabell 5. Giftermålsfrekvens per 1000 invånare per socialgrupp i Piteå landsförsamling 1862-1872

Socialgrupp	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872
1. Ämbets- och tjänstemän m fl	15	18	5	5	10	5	3	10	13	13	8
2. Bönder	11	16	16	12	13	12	10	12	12	14	14
3. Nybyggare, landbönder och åbor	4	10	2	8	12	12	2	8	2	10	14
4. Hantverkare och arbetare	20	11	15	15	15	15	7	8	16	19	34
5. Soldater och torpare	11	6	11	5	9	1	7	9	9	5	10
6. Backstugu-, inhyses- och fattighjon	7	6	4	3	2	3	3	5	4	6	6
7. Drängar och pigor	98	104	82	113	88	64	39	56	66	98	145
8. Lappar	0	44	0	44	0	0	0	0	0	15	29
9. Övriga	77	46	92	77	92	62	31	77	31	62	62
Summa	15	17	15	14	14	11	8	12	12	16	19

Källa: Lysnings- och vigselbok 1861-1879 i Piteå landsförsamling

Giftermålsfrekvensen per socialgrupp är beräknad utifrån både den manliga och kvinnliga individen som ingått äktenskap och individerna är klassificerade var för sig. Detta innebär att ett giftermål mellan en bonde och en piga inte skrivs som två gifta bönder, utan som en gift bonde och en gift piga. För samtliga socialgrupper sker en minskning av giftermålsfrekvensen för perioden 1863-1868 med fortsatt låga värden för åren 1869-1870. De minsta skillnaderna återfinns inom "Bönder" medan socialgrupperna 1, 3-5, 8 och 9 är för få för att variationen inte ska bero på små skillnader i giftermål. För "Backstugu-, inhyses- och fattighjon" sker en tydlig nedgång åren 1864-1869. För "Drängar och pigor" sker likaledes en markant nedgång men för åren 1866-1870.

Den relativt sett mindre variationen bland "Bönder" än grupperna "Backstugu-, inhyses- och fattighjon" samt "Drängar och pigor" beror antagligen på skillnader i ekonomisk ställning. Om de lägre socialgrupperna drabbas hårdare, och därigenom tvingas anpassa sig i högre utsträckning för att klara livhanken, är det också naturligt att giftermålsfrekvensen bland dem minskar. Detta eftersom de kan påverka giftermålsfrekvensen. För gruppen "Bönder" sker en nedgång men inte lika tydlig. Detta kan förklaras med samma mekanism, men där effekten inte är lika stor på grund av en högre ekonomisk ställning.

Socialgruppen ”Drängar och pigor” är den socialgrupp som i allmänhet befinner sig inom det åldersintervall där äktenskap normalt sett ingicks under denna tid. Det är också därför denna socialgrupp är den som i högst utsträckning ingår äktenskap under tidsperioden i förhållande till sin andel av den totala populationen. Bland ”Bönder” ingår alla individer från barn till äldre. Bland ”Drängar och pigor” återfinns få barn och få drängar eller pigor var gifta. Det är också den grupp som i regel inte heller hade något eget hushåll. Av denna anledning var det också en mer flexibel socialgrupp.

3 Demografisk utveckling i Piteå landsförsamling 1862-1872

Utvecklingen i Piteå landsförsamling, med avseende på de demografiska faktorerna folkmängd, dödstal, födelsetal och giftermålsfrekvens, påverkades i varierande grad av de återkommande missväxterna och de generella lågkonjunkturerna under 1860-talet. Konsekvenserna är ingalunda koncentrerade till det så kallade svältåret 1867 eller till "Ett satans år" 1867-1868. Istället sker en anpassning med malthusianska drag i varierande utsträckning under perioden 1862-1872. Perioden kan delas in i tre perioder utifrån jordbrukets avkastning och förutsättningar samt demografiska faktorer. Den första perioden, 1862-1864 karaktäriseras av dåliga skördar, ogynnsam konjunktur för binäringar samt sjunkande befolkningstillväxt, oförändrade dödstal, sjunkande födelsetal och lägre giftermålsfrekvens. Perioden karaktäriseras inte av kris, men likväl av sämre tider. Perioden 1865-1869 karaktäriseras däremot av kris med än lägre befolkningstillväxt, lägre dödstal, än lägre födelsetal och än lägre giftermålsfrekvens. Perioden 1870-1872 uppvisar ett uppsving i samtliga ekonomiska och demografiska faktorer. Det förefaller finnas en koppling mellan ekonomiska faktorer och demografiska faktorer, som kommer till tydligt uttryck under perioden 1862-1872 i Piteå landsförsamling.

Den huvudsakliga konsekvensen är förändringen i befolkningstillväxt. Perioden 1850-1880 karaktäriseras av en hög befolkningstillväxt medan 1860-1870 karaktäriseras av en, för tidsperioden, exceptionellt låg befolkningstillväxt. Förändringen i befolkningstillväxt kan i sammanhanget ses som det absoluta utslaget för den demografiska förändring som sker i Piteå landsförsamling, nämligen att den naturliga befolkningstillväxten kraftigt reduceras som en följd av lägre födelsetal. Födelsetal beror indirekt på giftermålsfrekvens, och födelsetal och giftermålsfrekvens är de två demografiska faktorer som individer själva kan påverka. Det är i detta avseende man kan tala om malthusianska drag, det vill säga preventiva kontrollmekanismer, som ett uttryck för sämre ekonomiska förutsättningar. Dödstalen berodde, å andra sidan i hög utsträckning på epidemier och minskade i betydelse under kommande decennier i och med utvecklingen och utbredningen av medicin och sjukvård. Det bör dock noteras att befolkningen, utan undantag, växer genom perioden. Dödstalen översteg inte födelsetalen under perioden om än år 1870 var mycket nära på grund av scharlakansfeberepidemin som drabbade Piteå landsförsamling.

En befolkning som i hög utsträckning är bunden till jordbruket för sin utkomst, kommer vara mer sårbar för chocker som minskar den egna produktionen eller möjligheterna till handel. En

minskning i produktionen eller handelsutbytet kommer minska den aggregerade tillgången till livsmedel, men det kommer också begränsa människors möjlighet att tillskansa sig livsmedel. Detta kommer inte nödvändigtvis drabba alla människor och det behöver inte heller drabba människor på liknande sätt. Voutilainen framhåller att olika individer bär olika risk vilket leder till olika konsekvenser, det vill säga hur man påverkas är individuellt. Individer med liknande möjligheter bör dock bära liknande risker och därigenom också drabbas på liknande sätt. Vad gäller Piteå landsförsamling är det ingalunda så att alla människor drabbades lika. I denna undersökning har framgått olika mönster för olika socialgrupper vad gäller såväl dödstal som giftermålsfrekvens.

Den största variationen i dödlighet bör kunna tillskrivas sjukdomar och epidemier under 1860-talet i Piteå landsförsamling. Huruvida sjukdomar och epidemier i någon mån är indirekta konsekvenser av svält eller inte är svårt att svara på, men möjligheten bör inte uteslutas. Lägre socialgrupper uppvisar, med vissa undantag, högre dödlighet för perioden 1862-1872. Detta följer logiskt av att individer med sämre möjligheter kommer vara mer sårbara. Vad gäller giftermålsfrekvensen uppstår ett tydligare mönster, där människor i högre utsträckning kan påverka sin situation. För giftermålsfrekvensen följer alla socialgrupper samma trend, men ju lägre socialgrupp desto större anpassning. Resultaten i denna undersökning kan således sägas ge stöd för påståendet att lägre socialgrupper är mer sårbara för chocker. I detta fall återkommande missväxter och tunna skördar under 1860-talet i Piteå landsförsamling.

3.1 Handelsutbyte och nödhjälp

En aspekt som här inte har behandlats, men som är central för förståelsen av svältkatastrofer är handel. Konsekvenserna av en missväxt kan begränsas av möjligheter till handel eftersom brist i ett område kan vägas upp av en högre produktion någon annanstans. Under tidsperioden 1862-1872 begränsades handelsutbytet av två huvudsakliga anledningar. För det första var infrastrukturen inte utbyggd till den grad att det kunde parera de begränsningar som det stränga vädret medförde. Detta förstärks av att den teknologiska utvecklingen, inom framförallt sjöfarten, inte kommit tillräckligt långt för att kunna bemästra naturens nycker.⁶⁴ För det andra var handelsutbytet i sig begränsat, eftersom industrialiseringens specialisering ännu inte omstrukturerat den svenska ekonomin.⁶⁵ Denna förklaringsfaktor är central i Sens teoribildning

⁶⁴ Nelson, M., a.a., s. 58-62.

⁶⁵ Hellström, P., a.a., s. 13.

om hur och varför svältkatastrofer uppstår. Framtida forskningsinsatser bör vidgas till att omfatta handelsutbytets omfattning, möjligheter och begränsningar under tidsperioden.

Om den egna produktionen och handelsutbytet inte kan tillgodose befolkningens livsmedelsbehov återstår olika typer av välgörenhet och nödhjälp. När konsekvenserna av missväxten 1867 började ge sig tillkänna började offentliga och privata hjälpinsatser att organisera sig. Nödhjälpen kom i form av lån, bidrag och gåvor och distribuerades genom Norrbottens läns nödhjälpskommitté.⁶⁶ Nödhjälpskommitténs insatser har inte undersökts här, men dess effekter kan inte bortses från. Det är ytterligare en aspekt som bör beaktas i framtida forskning.

⁶⁶ Nelson, M., a.a., s. 149-150.

4 Diskussion

Denna undersökning är begränsad till Piteå landsförsamling och kan därför inte göra några anspråk på generaliserbarhet för Norrbotten, Norrland eller Sverige som helhet. Det finns ändock sådana likheter mellan, i alla fall norra Norrland, att vissa övergripande tematiska diskussionslinjer bör kunna dras. I tidigare forskning och skildringar återfinns tendensen att begränsa svagåren till just 1867-1868.⁶⁷ Voutilainen, har å andra sidan, vidgat diskussionen för Finland till att omfatta hela 1860-talet.⁶⁸ Av de resultat som presenteras i denna undersökning, följer logiskt att en sådan vidgning av diskussionen kan ge ingångar till en bredare förståelse för 1860-talet i en svensk kontext. I en sådan mening är svagåren 1867-1868 kulmen på ett decennium som karaktäriseras av generellt svaga skördar, dåliga ekonomiska förutsättningar och lägre befolkningstillväxt. Utterström redogjorde för kopplingen mellan befolkningsutveckling och ekonomiska konjunkturen redan på 1950-talet.⁶⁹ Detta till trots har tidigare forskning och tidigare skildringar i hög utsträckning begränsats till ett svältperspektiv. Det är först med Voutilainens avhandling 2016 som detta mönster bryts, men då för Finland. Såväl Nelson som Häger, Torell och Villius ger insikter till och förståelse för de händelseförlopp som föregick svagåren 1867-1868, men det finns fortsatt utrymme för en vidgad diskussion i likhet med den som förs av Voutilainen för Finland. S. Edvinssons avhandling trycker på behovet av ytterligare forskning som belyser förhållandena i städer respektive landsbygd under 1800-talet, samt kopplingen mellan mortalitet och socialgrupp. Det är min förhoppning att denna undersökning har bidragit till kunskapsunderlaget genom en vidgning av diskussionen om hur 1860-talet bör betraktas i en svensk kontext, diskussionen om en vidgad forskning rörande kopplingen mellan ekonomisk utveckling och befolkningsutveckling samt ett empiriskt bidrag till kunskapen om förhållandet på landsbygden genom undersökningens fokus på Piteå landsförsamling. Det är, i min mening, av yttersta vikt att likt R. Edvinsson, söka bredda förståelsen för ekonomiska kriser genom att placera dem i en historisk och institutionell kontext. Utan detta bredare angreppssätt förefaller det logiskt att konsekvenserna av den ekonomiska krisen 1867-1868 är begränsad till den missväxt som startade den. Detta ger en felaktig bild och kan vara en anledning till att det

⁶⁷ Se t.ex. Nelson, M., a.a.; Häger, O., Torell, C. & Villius H., a.a.; Axelsson, A. W., a.a.

⁶⁸ Voutilainen M., a.a., 2016.

⁶⁹ Utterström, G., a.a., s. 23.

som lever kvar i folkmun är just svältåret 1867-1868.⁷⁰ Enligt mig är detta en alldeles för snäv bild av 1860-talet.

Med ett bredare synsätt på 1860-talet faller det naturligt att ställa sig frågan hur den sociala strukturen förändrades under 1860-talet. Eftersom det finns indikationer på att lägre socialgrupper anpassade sig i högre utsträckning finns det också skäl att fundera kring vilka långsiktiga effekter det fick för befolkningen med avseende på demografiska, ekonomiska och sociala faktorer. Kan 1860-talets dåliga förutsättningar för jordbruk och industri ha lett till en förändring av den sociala strukturen? I så fall, på vilket sätt, varför och med vilka konsekvenser? Detta är ytterligare ett uppslag för framtida forskningsinsatser.

⁷⁰ Se Häger, O., Torell, C. & Villius H., a.a., s. 120.

5 Konklusion

I denna uppsats har den demografiska utvecklingen i Piteå landsförsamling under åren 1862-1872 undersökts. Detta för att få kunskap om hur den ekonomiska krisen 1867-1868 påverkade folkmängd, födelsetal, dödstal och giftermålsfrekvens. Vidare har undersökningen gällt hur olika socialgrupper påverkades med avseende på mortalitet och giftermålsfrekvens. Resultatet av undersökningen är att en begränsning till de så kallade svältåren 1867-1868 ger en snäv bild av 1860-talets dåliga ekonomiska utveckling i Piteå landsförsamling. De ogynnsamma konjunkturerna för såväl jordbruket som binärningar påverkade befolkningstillväxten, födelsetal och giftermålsfrekvens men paradoxalt nog inte dödstalen. Befolkningstillväxten, födelsetal och giftermålsfrekvens kan alla direkt påverkas av individers val och valmöjligheter. Av denna anledning återfinns malthusianska kontrollmekanismer som en begränsande faktor för befolkningstillväxten i form av lägre födelsetal och lägre giftermålsfrekvens. Bland de lägre socialgrupperna var anpassning generellt högre, vilket indikerar att ekonomiska faktorer påverkar demografiska faktorer. Således finns indikationer på att människor med sämre ekonomiska förutsättningar drabbades hårdare. Dödstalen tycks i högre utsträckning bero på epidemier som kan bero på näringsbrist men som i denna undersökning inte kunnat kopplas till svält. I likhet med Nelsons undersökning konkluderas i denna undersökning att dödsfall som en direkt konsekvens av svält var en myt. Det fanns å andra sidan indikatorer på mycket kärva förhållanden för befolkningen i form av livsmedelssubstitut i form av bland annat utblandning av bark i spannmålet.

Bilagor

Bilaga 1: Definitioner socialgrupp

Ämbets- och tjänstemän m fl: Uppsamlingsgrupp för olika typer av ämbets- och tjänstemän, brukspatroner, högre befäl inom militären och så vidare.

Bönder: Självägande bönder eller arrendatorer av större jordbruksenheter. Det vill säga skattebönder.

Nybyggare, landbönder och åbor: Nybyggare var befriade från skatt pga. nyetablering av jordbruk. Ofta i utmarker. Landbönder och åbor arrenderade mark från exempelvis kyrkan, kronan eller bolag under olika avtal.

Hantverkare och arbetare: Hantverkare bedrev egen näringsverksamhet i mindre skala. Arbetare var anställda vid större näringsverksamhet, till exempel Rosfors bruk.

Soldater och torpare: Soldater var indelta i rotesystemet och hade sin utkomst däri. Torpare disponerade annans mark under olika avtal men var ofta knutna till jordägaren för olika typer av dagsverken.

Backstugu-, inhyses- och fattighjon: Backstuguhjon disponerade annans mark och levde ofta i backstuga, därav namnet. Inhyses var en person som inte tillhörde familjen eller tjänstefolket, och utan betalning hade sin bostad hos annan och i utbyte mot uppehälle utförde vissa göromål. Fattighjon var den som underhölls av fattigvården, men ofta bodde ute hos andars hushåll i ett rotationssystem.

Drängar och pigor: drängar och pigor var i regel barn från bondeklassen som tjänstgjorde på olika gårdar i utbyte mot mat, husrum och lön.⁷¹

Lappar: Så kallade sockenlappar som sökt sig ner mot kusten som arbetskraft för transporter till och från Nasafjäll, eller som inte längre fann sin utkomst i samebyarna som genomgått stora förändringar från 1600-talet. En rörlig socialgrupp som ofta fick slå sig ner i utmarkerna men som i vissa fall ägde stamhemman i byarna. En socialgrupp som därför består av allt från bönder till landstrykare, men vars gemensamma nämnare är att de benämns som lappar.⁷² Antagligen

⁷¹ Utterström, G., a.a., s. 26-42.

⁷² Rognäs byasamfällighet, *Rognäs: mitt i Pitebygden: från forntid till 1800-tal*, s. 393-394.

jämförbara utkomster med torpare, med skillnaden att de ofta inte accepterades av byalagen och därför ansågs vara oönskade.

Övriga: Uppsamlingsgrupp för icke kategoriserbara individer.

Bilaga 2: Socialgruppsindelning

Änkor sorteras under den avlidne mannens titel, Fd. sorteras under tidigare titel, fattighjon står under eventuell annan titel (om sådan saknas endast sorteras då som fattighjon), avskedad behandlas efter titel, gratialist behandlas efter titel. -son, -dotter, -man och -kvinna sorteras under titel.

Ämbets- och tjänstemän m fl: Adjunkt, Auditär, Avsked. Fanjunkare, Avsked. Furir, Avsked. Kapten, Avsked. Korpral gratialist, Bokhållare, Brukspatron, Comminister, Fd bokhållare, Fd landskanslist, Fd mästersed, Fd nämndeman, Fjärdingsman, Furir, Handlare, Häradsskrivare, Inspektor, Inspektoränka, Jägmästare, Kaptensänka, Klockare, Kronolänsman, Kyrkovakt, Kyrkovärd, Lantmateriauskultant, Länsman, Major, Mamsell, Masmästare, Mästersed, Nämndeman, Orgeliskandidat, Pastor, Pastorsänka, Regementsskrivare, Regementsskrivarens änka, Riksdagsman, Sergeant, Skeppare, Skepparson, Skogvaktare, Skollärare, Överlöjtnant.

Bönder: Arrendator, Bonddotter, Bonde, Bondson, Bondson (föräldralösa), Bondänka, Fd bonde, Förgångsman (bonde), Gårdsägare, Hemmansägare, Jordägare och Jordägarinna.

Nybyggare, landbönder och åbor: Avlidne åbon, Förgångsman (nybyggare, landbonde, åbo), Landbonde, Fd nybyggare, Nybyggare, Nybyggareänka och Åbo.

Hantverkare och arbetare: Arbetare, Arbetareänka, Arbetskarl, Avsked. Musikant, Bruksarbetare, Fd sågställare, Garvare, Glasblåsare, Guldsmedsgesäll, Gästgivare, Hammarsmed, Hushållerska, Kolare, Kopparslagare, Lärling, Målare, Pistolsmed, Sjöman, Skomakare, Skomakaränka, Skräddare, Smed, Smedson, Smedänka, Snickare, Spiksmed, Sågarbetare, Sågställare och Urmakare.

Soldater och torpare: Avsked. Fältjägareänka, Avsked. Fältjägare, Avsked. Fältjägare gratialist, Avsked. Signalist, Fd fältjägare, Fd fältmusikant, Fd hornblåsare, Fältjägare, Fältjägare gratialist,

Fältjägareänka, Fältmusikant, Fältmusikantänka, Kronotorpare, Signalist, Signalistänka, Soldatänka, Torpare och Torparänka.

Backstugu-, inhyses- och fattighjon: Backstuguhjon, Fader- och moderlös, Fattighjon, Försvarslös, Föräldralösa och Inhyses.

Drängar och pigor: Dräng, Piga, Drängens dotter, Drängens son, Pigans dotter och Pigans son.

Lappar: Lapp, Lappflicka, Lappkvinna, Lappman och Lappänka.

Övriga: ?, Ensamstående, Fd hustru, Änka (utan titel).

Tabell- och figurförteckning

Tabell 1. Social struktur i Piteå landsförsamling 1870.....	15
Tabell 2. Folkmängd Piteå landsförsamling 1850-1880.....	19
Tabell 3. Befolkningsutveckling i Piteå landsförsamling 1850-1880	19
Tabell 4. Dödstal per 1000 invånare per socialgrupp i Piteå landsförsamling 1862-1872.....	21
Tabell 5. Giftermålsfrekvens per 1000 invånare per socialgrupp i Piteå landsförsamling 1862-1872	24
Figur 1. Korntal för råg, korn och potatis i Piteå landsförsamling 1865-1872.....	17
Figur 2. Folkmängd 1865-1872 i Piteå landsförsamling	20
Figur 3. Födelse- och dödstal per 1000 invånare i Piteå landsförsamling 1862-1872	20
Figur 4. Giftermålsfrekvens i Piteå landsförsamling 1862-1872	23

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Norrbottnens Läns Kongl. Hushållningssällskaps Handlingar, 1864-1872.

SVAR: Landsarkivet i Härnösand: Kyrkoarkiv för Piteå Landsförsamling

Födelse- och dopbok 1861-1874

Död- och begravningsbok 1861-1876

Lysnings- och vigselbok 1861-1879

Statistiska Centralbyrån: Folkräkningen 1870

Tryckta källor

Bidrag till Sveriges officiella statistik. N) Jordbruk och boskapsskötsel. Hushållnings-sällskapens berättelser, 1865-1872.

Bidrag till Sveriges officiella statistik. A) Befolkningsstatistik. Statistiska centralbyråns underdåniga berättelse (BiSOS. Befolkningsstatistik), 1880.

KB:s femårsberättelse för Norrbotten 1861-65, 1865-1870.

Litteratur

Ahlberger, Christer & Winberg, Christer, "Biologi, medvetet handlande och struktur", *Historisk tidskrift*, Nr 3, 1987, s. 357-381.

Axelson, Alf W., *Pitebygdens historia: en kort historik till omkring 1900: en studiebok*, A. W. Axelson, Piteå, 1989.

Edvinsson, Rodney, "Major Recessions in Sweden 1850-2000: from pre-capitalist to modern types of crises", *Scandinavian Journal of History*, 35:4, 2010, s. 403-426.

Edvinsson, Sören, *Den osunda staden: sociala skillnader i dödlighet i 1800-talets Sundsvall*, Univ., Diss. Umeå: Umeå Universitet, 1992, Umeå 1992.

Hellström, Paul, *Norrbottnens läns hushållningssällskaps femtiårsberättelse för åren 1850-1900*, Hallman & Helin, Luleå, 1902.

Häger, Olle, Torell, Carl & Villius, Hans, *Ett satans år: Norrland 1867*, Sveriges radio, Stockholm, 1978.

Johansson, Egil, *En studie med kvantitativa metoder av folkundervisningen i Bygdeå socken 1845-1873*, Univ., Diss. Umeå: Umeå universitet, 1972, Umeå, 1972.

Kragh, Martin, *De ekonomiska idéernas historia*, 1. Uppl., SNS förlag, Stockholm, 2012.

Nelson, Marie C., *Bitter bread: the famine in Norrbotten 1867-1868*, Univ., Diss. Uppsala: Univ., Uppsala, 1988.

Olsson, Mats & Thomasson, Joakim, "Vad är en by och varför? Om den medeltida byns uppkomst och rationalitet", *Scandia*, 67:1, 2008, 5-29.

Ravallion, Martin, "Famines and Economics", *Journal of Economic Literature*, September, 1997, s. 1205-1242.

Roknäs byasamfällighet, *Roknäs: mitt i Pitebygden: från forntid till 1800-tal*, RC Tryck, Roknäs, 2007.

Sen, Amartya, "Ingredients of famine analysis: Availability and Entitlements", *The Quarterly Journal of Economics*, Augusti, 1981, s. 433-464.

Sundin, Jan, "Worlds we have lost and worlds we may regain: Two centuries of changes in the life course in Sweden", *The History of the Family*, 4:1, 1999, s. 93-112.

Utterström, Gustaf, *Jordbrukets arbetare: levnadsvillkor och arbetsliv på landsbygden från frihetstiden till mitten av 1800-tale. D. 1*, Tiden, Diss. Stockholm: Högsk., Stockholm, 1957.

Voutilainen, Miika, "Malthusian checks in pre-industrial Sweden and Finland: a comparative analysis of the demographic regimes", *Scandinavian Economic History Review*, 63:3, 2015, s. 235-259.

Voutilainen, Miika, "Poverty, Inequality and the Finnish 1860s Famine", *Jyväskylä Studies in Humanities* 287, 2016.